

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39. stav 1. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 14. do 20. marta 2006. godine, donijela je

ODLUKU

I

Historijska građevina – Pravoslavna crkva svetih apostola Petra i Pavla u Borcima, općina Konjic, proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik se nalazi na lokaciji koja obuhvata k.č. broj 2114, k.o. Borci, z.k. uložak broj 588/01, katastarski srez Konjic, k.o. Borci, općina Konjic, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik se primjenjuju mjere zaštite, utvrđene Zakonom o provedbi odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika, uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službene novine Federacije BiH", br. 2/02, 27/02 i 6/04).

II

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Vlada Federacije) dužna je osigurati pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju, prezentaciju i rehabilitaciju nacionalnog spomenika.

Vlada Federacije dužna je osigurati sredstva za izradu i provođenje potrebne tehničke dokumentacije za rehabilitaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Komisija) utvrdit će tehničke uvjete i osigurati finansijska sredstva za izradu i postavljanje informacione ploče sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

U cilju trajne zaštite nacionalnog spomenika, utvrđuje se:

I zona zaštite obuhvata lokaciju, definiranu u tački I stav 2. ove odluke. U sklopu te zone, utvrđuju se sljedeće mjere zaštite:

- dopušteni su samo istraživački radovi, radovi konzervacije, konstruktivne sanacije i restauracije nacionalnog spomenika;
- izvršiti radove sanacije, uz prethodno provedena istraživanja uzroka pojave kapilarne vlage u zidovima, kao i pojave pukotina u apsidalnom zidu crkve, te elaborat sanacije, odobren od strane federalnog ministarstva nadležnog za prostorno uređenje i stručni nadzor nadležne službe zaštite;
- buduće intervencije, vezane za upotrebu cementa i završnu obradu zvonika, trebaju biti izvršene u skladu sa tradicionalnim tehnikama građenja.

IV

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski akti koji su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

V

Svako, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, gradske i općinske službe, suzdržat će se od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu i rehabilitaciju.

VI

Ova odluka dostavit će se Vladi Federacije, federalnom ministarstvu nadležnom za prostorno uređenje, nadležnoj službi zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine i općinskim organima uprave nadležnim za poslove urbanizma i katastra, radi provođenja mjera utvrđenih u tač. II - VI ove odluke i nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VII

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim licima u prostorijama i na web stranici Komisije (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

VIII

Prema članu V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

IX

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i objavit će se u «Službenom glasniku BiH» .

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović, Ljiljana Ševo i Tina Wik.

Broj: 06.1-02-1021/03-1
15. marta 2006. godine
Sarajevo

Predsjedavajući Komisije
Dubravko Lovrenović

O b r a z l o ž e n j e

I – UVOD

Na osnovi Zakona o provedbi odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, član 2, stav 1, "nacionalni spomenik" je dobro koje je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika proglasila nacionalnim spomenikom, u skladu sa čl. V i VI Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine («Službeni glasnik BiH», broj 33/02), sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za dotično dobro podnesen zahtjev.

Komisija je primila peticiju od strane Općine Konjic, dana 30. septembra 2003. godine, i pristupila provođenju postupka za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom, u skladu sa članom 5. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i članom 35. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika.

U skladu sa odredbama Zakona, a na osnovi člana V, stava 4. Aneksa 8. i člana 35. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je pristupila provođenju postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U toku vođenja postupka, izvršen je uvid u:

- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući i opis i fotografije, podatke o oštećenjima u toku rata, podatke o intervencijama i radovima na dobru, itd.,
- sadašnje stanje objekta,
- dokumentaciju o lokaciji imovine i vlasničku dokumentaciju,
- historijsku, arhitektonsku ili drugu dokumentarnu građu o dobru, koja je data u popisu korištenja dokumentacije u sklopu ove odluke.

Na osnovi uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija

Selo Borci, na cca 10 km zračne udaljenosti jugoistočno od Konjica, smješteno u podnožju istočnih padina planine Borašnice, na Boračkoj visoravni, nalazi se uz put koji iz Konjica preko Boraka vodi za Glavatičevo i dalje, uz Neretvu, na jugoistok u Zaborane na Nevesinjskom polju. Taj dio puta je ustanovljen od antičkog doba. Kod Boraka se odvaja put koji zaobilazi Boračko jezero i južno od njega vodi na jugozapad, između Prenja i Crne Gore¹, prema Porimu i Mostaru, tzv. „turski put“.² Ovim trasama, uz neke manje korekcije, vodili su putevi u srednjem vijeku i u osmanskom dobu.³

Pravoslavna crkva svetih apostola Petra i Pavla, u naseljenom mjestu Borci, je izgrađena na parceli k.č. 2114, k.o. Borci, na udaljenosti od cca 36 m istočno od puta Konjic-Glavatičevo.

¹ Pri tome se misli na planinu Crnu Goru. (op. E. Softić)

² Anđelić, Pavao, Turski put od Ivan-planine do Porima, Naše starine, IV, Sarajevo, 1957, str. 169.

³ Anđelić, Pavao, Srednjevjekovni gradovi u Neretvi, GZM u Sarajevu, Nova serija, A, XIII, Sarajevo, 1958, str. 187.

Sjeverozapadno od crkve, na udaljenosti od cca 980 m, neposredno uz put Konjic-Glavatičevo, nalazi se nekropola sa 121 stećkom, na lokalitetu Kaursko groblje.

Nekropola se nalazi u sjevernom dijelu sela Borci. Smještena je na malom uzvišenju, a od nje ka sjeveru i jugu teren blago pada. Sa zapadne strane, iza obližnjih livada, je *Borački potok*. Tako je nekropola smještena na tipičnom mjestu uz put i obližnju vodu tekućicu. Sa istočne strane puta diže se kosa na čijem se vrhu nalazi prahistorijska gradina.

Stambeni individualni objekti, izgrađeni u kontaktnoj zoni nacionalnog spomenika, su dvoetažni i pokriveni su dvostrešnim krovovima.

Na rastojanju od cca 55 m jugozapadno od crkve, a zapadno od puta Konjic-Glavatičevo, 70-ih godina 20. stoljeća, izgrađen je kompleks proizvodnih objekata⁴ (radi se o skupini od 4 objekta, spratnosti prizemlje+sprat: prvi, u tlocrtu, ima oblik «slova T», dimenzija cca 14x42 m + 8x26 m ; drugi, koji se prislanja uz južnu stranu prvoga, ima dimenzije cca 20x50 m; treći, koji se nalazi na zapadu kompleksa, ima dimenzije cca 11,30x25,50 m; četvrti objekat je gabaritnih dimenzija cca 14 x 30 m).

Historijski podaci

U svom *Ljetopisu*⁵, svećenik Prokopije Čokorilo iz Mostara, pruža prve podatke o broju stanovništva pravoslavne vjeroispovijesti u Konjičkoj parohiji, u periodu osmanske vladavine, sa stanjem iz 1856. godine, prema kojima je tadašnje pravoslavno stanovništvo konjičkog kraja pripadalo Mostarskoj⁶ crkvi u Hercegovačko-zahumskoj eparhiji. Sjedište parohije je bilo u Konjicu, a dužnost paroha je obavljao svećenik Prokopije Čokorilo, čije stalno sjedište je bilo u Mostaru. Prema tim podacima, Konjička parohija se prostirala i na dijelu općine Jablanica, imala je 568 vjernika, od kojih je, u samoj konjičkoj općini, bilo njih 460. Od ukupno 460⁷ stanovnika koji su živjeli u selima Čelebići i Dbar (Idbar), Gornja Bijela, Borci, Kula i Čičevo (Donje), u Borcima je živjelo 153 stanovnika.⁸ U periodu 1856-1860, svećenik Prokopije Čokorilo je boravio u Rusiji i prikupljao milostinju, osiguravajući na taj način sredstva za izgradnju crkava u Mostaru, Bijelom Polju, Duvnu, Staroj Gabeli, Ljubuškom, Konjicu (Čelebićima) i na Borcima.⁹

Naredni podatak o broju stanovnika pravoslavne vjeroispovijesti na lijevoj obali Neretve je iz 1873. godine i preuzet je iz popisa¹⁰ fra Petra Bakule, koji je prilikom obilazaka Konjičke župe, popisivao uz katolike i pravoslavce, ukoliko su i oni živjeli u tim selima. Prema evidenciji fra Petra Bakule, u Borcima je bilo 26 kuća u kojima je živjelo 136 pravoslavaca.¹¹

U vrijeme uspostavljanja austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini, srpsko-pravoslavna crkva je u konjičkom kraju imala dvije parohije:

1) *Konjic* (u Hercegovačko-zahumskoj eparhiji), koja je obuhvatala sva naselja bivšeg konjičkog sreza na lijevoj obali Neretve, kao i dio grada Konjica, izgrađen na lijevoj obali Neretve i

⁴ Tri objekta su potpuno devastirana, dok je četvrti objekat djelimično saniran-pokriven krovom. Svi objekti su van upotrebe. Prema kazivanju mještana Boraca, Simić (Todora) Neđe, u navedenom proizvodnom pogonu je bila punionica gasnih rezervoara (boca-cilindara) motornih vozila koja su kao pogonsko gorivo koristila prirodni gas. (op. E. Softić)

⁵ Čokorilo, Prokopije, *Ljetopis Pravoslavne crkve mostarske*, BHI, III, 1889, 15, 250-251 i *Glasnik zemaljskog muzeja*, XXIV, 1912, 438-441

⁶ Pravoslavna crkva mostarska je utemeljena 1823. godine, a od 1885. godine je vodila matične knjige krštenih, umrlih i vjenčanih. (Mulić, Jusuf, *Konjic i njegova okolina u vrijeme osmanske vladavine 1464-1878*, Konjic, 2001, str. 133, fusnota 31; podaci su preuzeti iz *Ljetopisa Čokorilo Prokopija*)

⁷ Uključujući pravoslavno stanovništvo Ostrošca (59) i Dobrog Gožđa ili Dobrigošće (49), koje se danas nalaze u sastavu općine Jablanica, Konjička parohija je imala 568 vjernika. (Mulić, Jusuf, 2001, str. 212, fusnota 26)

⁸ Mulić, Jusuf, 2001, str. 212

⁹ Mulić, Jusuf, *Konjic i njegova okolina u vrijeme osmanske vladavine (1464-1878)*, Konjic, 2001, str. 133

¹⁰ Mulić Jusuf se poziva na izvor: Bakula, Petar, *Schematismus topographico-historicus Apostolici et Custodie Provincialis Franciscano-Missionaire in Hercegovina pro anno domini 1873*, Mostarini, 1873, 176 (za 1873)

¹¹ Mulić, Jusuf, 2001, str. 212-213

2) *Pazarić* (u Dabro-bosanskoj eparhiji), koja je obuhvatala sva naselja bivšeg konjičkog sreza na desnoj obali Neretve, kao i dio grada Konjica na desnoj obali Neretve.¹²

Rijeka Neretva je bila prirodna granica između navedenih parohija. Dakle, s obzirom na svoj geografski položaj, Borci su, zajedno sa svim selima na lijevoj obali Neretve, počev od Bjelimića i Župe konjičke (Glavatičevo), do utoka rijeke Rakitnice u Neretvu, pripadali Konjičkoj parohiji.¹³

U periodu 1878-1918, na području današnje općine Konjic, izgrađena su dva vjerska objekta: Crkva svetog Vasilija Velikog u Konjicu, 1886. godine i Crkva svetih apostola Petra i Pavla, na Borcima, 1896. godine.

Početakom 1880. godine, mještani sela Borci obratili su se Zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu molbom¹⁴ da im se odobri izgradnja manje crkve sa sporednim prostorijama na Borcima i materijalna pomoć za njenu izgradnju. Zemaljska vlada udovoljila je ovoj molbi: odobrila je gradnju i pomoć od 300 florina. O tome je aktom od 6. marta 1880. godine obavijestila Kotarski ured u Konjicu.¹⁵

Također, u Arhivu Bosne i Hercegovine, postoji dokument¹⁶ Okružne oblasti Mostar, datiran sa 30. augustom 1880. godine, u kojem se navodi nekoliko objekata u različitim mjestima, odnosno srezovima (mjesto Borci u kotaru Konjic, mjesto Hrasno u kotaru Počitelj, Stolac u kotaru Stolac, Klepci u kotaru Počitelj, Konjic u kotaru Konjic i «Širokibrieg» u kotaru Mostar) za koje je Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu odobrila finansijsku pomoć. Tako je, na osnovi zahtjeva od 12. februara 1880. godine, evidentiranog pod br. 1270, Zemaljska vlada za BiH odobrila finansijsku pomoć u iznosu od 300 florina.

Sastanku Kotarskog ureda u Konjicu, održanog 17. marta 1880. godine, prisustvovali su: Ibrahim Bašagić, kotarski predstojnik, i Mato Franjić, kotarski kancelist, kao zapisničar; a od strane mještana sela Borci, Vidak Šiniković, Spasoje Sarić i Nikola Simić, seoske starješine, te protojerej Dimitrije Jovanović, paroh Parohije Konjic. Svrha navedenog sastanka bilo je pročitati naredbu «*visoke zemaljske vlade U Sarajevu od 6. ožujka 1880 broj 2328*», utvrditi sve detalje vezane za buduću izgradnju crkve.

Iz spomenutog zapisnika, može se zaključiti da je Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu postavila i određene uvjete «*obćini Borki Kotara ovoga*» za gradnju crkve, citirano iz Zapisnika: «*...1) Sagradnji ..... crkve u vlastitoj napravi obaviti, da će potrebite radne sile kao i potrebito gradivo tomu sama u vlastitom obaviti, 2) da će po dogotovljenom sagrađenju crkve jednu školu o vlastitom trošku postaviti*», a posljednji uvjet je bio da će paroh, do izgradnje škole, djecu podučavati prema uputstvima Zemaljske vlade za BiH.

U zapisniku je zabilježena i izjava predstavnika seljana iz Boraca: «*na 1-vo Mi podpisani zastupnici naše .... sporazumom naših ..... obvezujemo se da ćemo crkvu i uz crkvu kuću graditi započeti, čim bi nam visoka vlada obećanu podporu od 300 f pružila i na 2-go Škole nismo u stanju postaviti jer nemožemo posebnoga župnika izdržavati. Naša je želja ta, da imamo našu crkvicu jer smo dosti sada od naše župe Konjičke udaljeni, te staro i ne jako nemože u crkvu u Konjicu otići, a kada bi mi našu crkvicu imali došao bi nam naš župnik Konjički kakobi nam službi učinio. Kućicu uz crkvu trebamo zato, kako bi nam župnik iz Konjica došao službu činiti da bi imao dje konakovati i svoje stvari vlastite i crkvene smjestiti kao što slični slučaj i po drugi seli ima kao napriliku u Čelebići i po drugih mjestih. Ovo je naša želja tako i prije bila nego samo molimo da nam se drvena građa bezplatno ..... dopušta. na 3-će Ova tačka ..... naše izjave u tački 2goj .....Mi molimo da se kod .... vlade ishodi da nam što skorije obećanu potpuru pruži, da radnje na crkvi i kući započnemo.»*

Nakon što je Zapisnik potpisan, naknadno je u njega unijeta zabilješka:

¹² Konjic i njegova okolina u vrijeme austrougarske vladavine (1878-1918), glavni i odgovorni urednik monografije dr. Jusuf Mulić, izdavač Skupština općine Konjic, 1990, str. 168

¹³ Mulić, Jusuf, Konjic i njegova okolina u vrijeme osmanske vladavine (1464-1878), Konjic, 2001, str. 133-134

¹⁴ «Ovo pismo, na žalost, nije pronađeno, ali se iz konteksta Zapisnika i odgovora Zemaljske vlade za BiH tako zasigurno može zaključiti.» (Konjic i njegova okolina u vrijeme austrougarske vladavine (1878-1918), glavni i odgovorni urednik monografije dr. Jusuf Mulić, izdavač Skupština općine Konjic, 1990, str. 170, fusnota 20)

¹⁵ Konjic i njegova okolina u vrijeme austrougarske vladavine (1878-1918), 1990, str. 170

¹⁶ Arhiv Bosne i Hercegovine u Sarajevu, ZVS, 1880, š. 20

»Nakon toga izjaviše se braća Đuro i Spasoje Sarić da svojoj općini Borke odstupljaju (ustupaju o.p.) u mjestu Borki u svrhu sagradenja crkve i župske (parohijalne o.p.) kućice mjesto dotično zemljište bezplatno«.

Dopunu u Zapisnik unio je zapisničar Mato Franić, potpisali su je braća Sarić, a kao svjedok njihovoj izjavi (»pred mnom«) potpisan je i kotarski predstojnik Ibrahim Bašagić.

Podatke o završetku izgradnje, kao i detaljan opis cjelokupnog toka proslave pri osveštenju crkve u Borcima, prisutnim zvanicama, nalazimo u članku protojereja Dimitrija Jovanovića, paroha konjičke parohije, «*Proslava pri osveštenju novosagrađene crkve na Borcima kod Konjica*»¹⁷, napisanog u Konjicu, 12. septembra 1896. godine, iz kojeg izdvajamo i citiramo sljedeće:

«1. Septembra ove 1896. god. zabilježiće se u povjesnici zlatnim slovima kršne zemlje hercegovne, vojvodini sv. Save. Danas je dovršena sa znatnom pripomoći visoke zemaljske vlade u Sarajevu nova crkva na Borcima, koju je istog dana njegovo Visokopreosveštenstvo gos. AE¹⁸ i mitropolit Serafim Perović osveštao u slavu i čast svetih apostola Petra i Pavla»,...

«... 31. avgusta, poslije odslužene jutrenje, blagoizvoljeno je Nj. V. preosveštenstvo sa prisutnim sveštenstvom prečasnom protom Jovanovićem, Ristom Krstićem, parohom pazarićkim, Nikolom Kojom, parohom kalinovačkim, Stefanom Šinikovićem, parohom bjelopoljskim, Vasom Medanom, parohom gabelskim i Stefanom Pravicom svojim tajnikom i đakonom osveštali crkvene utvari, odjejanija, sasude, nekolike ikonice i zvono (koje je došlo iz Trijesta u Konjic 29. avgusta o.g.)» ...

«... U subotu u večer t.j. 31 avgusta u oči nedelje, u sedam sati zazvoni na večernju, (bilo je i bdenije), na kojoj je njegovo Visokopreosveštenstvo činodjejitvovalo sa sveštenstvom. Bilo je osvetljenje crkvenije prozora, slavoluka¹⁹, oružničke postaje, kula i čardaka begovskije Adžovića i Agića²⁰, po visovima i bregovima ogromne vatre plamtijahu...»

«... U neđelju 1. septembra u devet sati izjutra, započelo je Njegovo Visokopreosveštenstvo osveštavati crkvu sa pet pomenutih sveštenika i đakonom, koje je trajalo sa božestvenom liturgijom do dvanaest sati.»

«...U jedan sat poslije podne skinulo je Nj. Visokopreosveštenstvo sa sebe arhijerejsku odjeću i sjelo za priugotovljen objed, koji je bio na crkvenoj livadi, pod naročitim zato napravljenim ladicom. Za objed su, uz Nj. V. preosveštenstvo sjeli sva g.g. sveštenici, izaslanici kotarskog ureda, g. Vrdoljek, B. Petrović, upravitelj bjelimičke ispostave g. Raih i ostale gospode, u sve 68 osoba.»

2. Opis dobra

Crkva je orijentirana svojom podužnom osovinom u smjeru istok (apsida) – zapad (ulaz). Pravougaone je osnove, vanjskih dimenzija cca 7,05 x 11,00 m²¹. Zasvedena apside, na istočnoj strani, ima osnovu u obliku polukruga (vanjski radijus = cca 2,95 m, unutrašnji

¹⁷ Jovanović, T. Dimitrije, *Proslava pri osveštenju novosagrađene crkve na Borcima kod Konjica*, Bosansko-hercegovački istočnik, god. X, sveska XI, Sarajevo, novembra 1896, str. 424-427 (Navedeni broj Bosansko-hercegovačkog istočnika je dostupan u Arhivu Bosne i Hercegovine u Sarajevu.)

¹⁸ U navedenom kontekstu, skraćena "AE", može se dovesti u vezu samo sa ličnošću arhiepiskopa i mitropolita hercegovačko-zahumskog Serafima Perovića. Ova skraćena se, u nekoliko navrata, koristi u tekstu navedenog članka. (op. E. Softić)

¹⁹ «...Blizu crkve podignuta su dva slavoluka, iskićena zelenilom, srpskim trobojnicama i crno žutim barjacima, jedan sa sjeverne strane, sa koje dolazi Nj. V. preosveštenstvo AE i mitropolit Serafim. Na njemu stoji, među trobojnicama u zelenilu "dobro došo"! Na drugom, od sjeveroistočne strane crkve, stoji u zelenilu nadpis "dobro došli mili gosti". ...» (Jovanović, T. Dimitrije, 1896, str. 424-425)

²⁰ «...Mehmedbeg Adžović i Zaim beg (Zajko) Agić, vrlo su svoju uljudnost u dočeku pri ovoj svečanosti ukazali. Oni su za svoje porodice ostavili samo po jednu sobu, a ostale su sa svim namještajem i prostirkom izdali stranijem gostima, sa odličnom večerom, ručkom i kafom, bez ikakve nagrade za to. Ejvala im kao svojoj jednokrvnoj braći.» (Jovanović, T. Dimitrije, 1896, str. 426)

²¹ Sve dimenzije su na licu mjesta, 2. februara 2006. godine, izmjerili arh. Alisa Marjanović i arh. Emir Softić.

radijus = cca 2,30 m). U konstruktivnom smislu, u istočnom zidu crkve je izveden otvor sa polukružnim završetkom, gabaritnih mjera cca 4,50x5,50 m (širina x visina), koji, u prostornom smislu, povezuje apsidalni prostor sa naosom crkve. Iz konstruktivnih razloga, u spomenutom kamenom luku, na visini od cca +3,85 m²², postavljena je drvena greda u funkciji razupore luka i neutraliziranja horizontalnih potisaka. U tu gredu, u istom nivou, učepljena je druga drvena greda, postavljena u smjeru istok-zapad, koja je svojim drugim krajem učepljena u apsidalni zid. Na fasadi se vide trnovi čelične zatege, postavljene u gornjoj zoni istočnog zida crkve, na visini od cca 60 cm udaljenosti od nivoa strehe krova.

U osovini vanjskog zida zapadne fasade, prizidan je zvonik kvadratne tlocrtne osnove 2,90 x 2,90 m.

Crkva je jednobrodna, a u funkcionalnom smislu je podijeljena na: prostor naosa, širine 5,78 m i dužine od 9,40 m, oltarski prostor sa proskomidijom, đakonikonom i časnom trpezom, smješten u apsidi, te galeriju, preko koje se pristupa stepeništu crkvenog tornja. Crkva ima jedan ulaz, smješten na zapadnoj strani crkve, kojem se pristupa kroz lučno zasvedene prolaze prizemlja crkvenog tornja. Površina ovog pretprostora, ispod tornja, je betonirana, i nalazi se na koti -0,10 m²³.

Drvenim stepeništem²⁴, smještenim u sjeverozapadnom uglu naosa, se pristupa galeriji, koja ima dubinu od cca 2,33 m. Kota poda galerije je za +2,75 m viša u odnosu na kotu poda prizemlja. Sa donje strane drvene konstrukcije galerije, na koti od cca +2,50 m, je izvedeno drveno «šiše». Podna obloga galerije je drvena, izvedena od dasaka «postavljenih na sudar», dok je pod u naosu crkve izveden od kamenih ploča, dimenzija 40 do 55 x 60 do 80 cm. Stepenište ima 13 gazišta, a dimenzije stepenika su cca 24/19 cm, dok je ukupna širina stepenišnog kraka cca 75 cm. Drvena ograda stepeništa je visine cca 100 cm, a visina drvene ograde galerije iznosi cca 110 cm.

Sa galerije se kroz naknadno²⁵ probijen otvor, širine cca 90 cm, postavljen u središtu zapadnog zida crkve, ulazi na I etažu crkvenog tornja. Toranj, osim prizemne, ima još tri etaže-platforme, koje su međusobno povezane strmim drvenim ljestvama. Kota poda prve platforme je na +2,75 m, druge na +5,90 m i posljednje na +8,55 m. Toranj je preko četiri kamena luka oslonjen na četiri kamena stupa prizemne etaže tornja. Stupovi imaju bazu, dimenzija presjeka cca 50x50 cm, presjek stabla stupa je cca 43x43 cm, a abakusna ploča kapitela ima dimenzije cca 65x65 cm.

Ugaoni završeci sučeljavanja zidova tornja naglašeni su plitkim prepuštanjem ugaonih kamenova tornja u odnosu na ravni zidova tornja.

Toranj u funkcionalnom smislu ima prizemlje i tri etaže. U prizemnoj etaži tornja postavljena su tri polukružno zasvedena ulazna otvora, dimenzija cca 200/273 cm. U nivou druge etaže tornja, u zidu zapadne fasade, je izvedena kamena rozeta, vanjskog dijametra 84 cm. Rozeta je sastavljena od vanjskog (širine cca 10 cm) i unutrašnjeg kamenog prstena (dijametra cca 16 cm), između kojih je radijalno postavljeno šest kamenih stiliziranih balustara. Na nivou posljednje etaže, u svakom zidu je postavljen lučno zasvedeni otvor²⁶, dimenzija 80/160 cm. Na drugoj i trećoj etaži, u središtu zapadnog zida tornja, postavljen je po jedan lučno zasvedeni otvor, dimenzija 48/116 cm. Visina tornja, od njegovog postamenta do kraja završnog vijenca, iznosi cca 11,65 m. Lukovica kupole tornja ima baroknu formu i pokrivena je pocinčanim limom, postavljenim na drvenu potkostrukciju. Unutar prostora zadnje etaže tornja, na čeličnoj nosivoj konstrukciji od valjanih profila, učepljenoj u zidove zvonika, ovješeno je zvono od livene bronce.

²² mjereno od poda u apsidi (op. E. Softić)

²³ Kao referentna kota +/- 0,00 uzeta je kota poda naosa crkve. (op. E. Softić)

²⁴ jednokrako stepenište, prelomljeno pod uglom od 90 stepeni

²⁵ Postojeći crkveni toranj je prizidan uz crkvu poslije II svjetskog rata. Dotadašnji, drveni crkveni toranj, se nalazi na rastojanju od cca 15 m sjeverozapadno od crkve. Sagrađen je bio "u vrijeme popa Šešlije", a gradio ga je majstor iz Vlasenice. (prema kazivanju mještana Boraca, Simić /Todora/ Neđe. (zabilježio E. Softić)

²⁶ Otvori su zatvoreni kopcima sa metalnim žaluzinama.

Na fotografijama stanja crkve iz 1973. godine²⁷, uočljivo je da je toranj sazidan od kamena sedre, te da su zidovi tornja bili nemalterisani.

Sasvim pouzdano se može zaključiti da je zvonik naknadno prizidan uz crkvu i na osnovi sljedećih opažanja: doziđivanjem tornja uz zid zapadne fasade crkve je potpuno zatvorena vizura kamenoj rozeti, pozicioniranoj na zapadnoj (ulaznoj) fasadi, koja je, svakako, najminucioznije urađen arhitektonski ukras crkve, a isto se može reći i za kameni krst postavljen u nivou sljemena krova na vrhu zapadnog zabatnog zida crkve. Osim toga, na fotografiji stanja crkve iz 1973. godine, evidentno je da toranj bio nemalterisan, zidan je od kamena sedre (dok je crkva zidana od krečnjačkog kamena), kao i da je primijenjena potpuno drugačija tehnika zidanja, kao i obrade spojnica, zidova tornja u odnosu na zidove crkve: zidovi crkve zidani su u pravilnim horizontalnim slojevima u «blok vezi» sa pravilnim preklopima, svi kamenovi jednog reda imaju istu visinu, pri čemu su, uglavnom, uzidani sa dužom stranom kao ležećom, a spojnice između kamenova su obrađene tehnikom dersovanja, dok je toranj zidan drugačije, kvaderi kamena zidova imaju visinu i tri sloja, nije primijenjena pravilna «blok veza», vežnjačke spojnice prolaze i kroz dva horizontalna sloja, a malterske spojnice su «upuštene».

Naos je od oltarskog prostora odvojen drvenim ikonostasom, dužine cca 5,60 m i visine cca 4,20 m. Po visini, a prema prostoru naosa, ikonostas je raščlanjen sa dva profilirana vijenca i završnim vijencem, na kruni ikonostasa, koji ima talasasti završetak. U tom ikonostasu su ostavljena tri otvora sa polukružnim završecima. Bočni otvori su širine 80 cm i visine 205 cm, a srednji otvor za carske dveri je dimenzija 85/205 cm²⁸. U apsidalnom zidu oltarskog prostora, izvedene su tri niše, koje služe za obavljanje crkvenog obreda, odnosno stavljene su u funkciju proskomidije²⁹ i đakonikona³⁰, sljedećih dimenzija (navedene respektivno, od sjevera prema jugu): 41/38/25/85³¹ cm, 93/130/29/85 cm i 80/148/28/80 cm. Časni presto³², urađen od kamena, je sljedećih dimenzija: 80/90/8/110³³ cm i pozicioniran je u središtu apsida. Pristupni podest, širine cca 70 cm, deniveliraju oltarski prostor od naosa u visinskom smislu za cca +30 cm. U podužnoj osovini crkve, na udaljenosti od cca 85 cm od spomenutog podesta, nalazi se amvon³⁴, urađen u formi plitkog tambura, visine cca 15 cm i dijametra cca 90 cm.

I južni i sjeverni lateralni zidovi crkve, cijelom svojom visinom, u enterijeru, imaju po četiri konstruktivna ojačanja – pilastra, dimenzija cca 8x53 cm, postavljena na međuosovinskim rastojanjima od cca 3 m.

Krov iznad prostora naosa je dvovodan, a kao nosiva konstrukcija drvenog krovišta upotrebljen je sistem poprečnih drvenih vezača u vidu jednostrukih vješaljki, a kao pokrov su

²⁷ fotografirao umjetnički fotograf Ćiril Rajić

²⁸ U srednjem otvoru su postavljena klatna vrata, dimenzija cca 85/160 cm.

²⁹ sjeverno odjeljenje, žrtvenik, koji se još naziva protezis ili proskomidija, gdje se pripremaju bogoslužbeni darovi (Stošić, Ljiljana, Mali rečnik crkvenih pojmova) Ljiljana Stošić. - Beograd : Ars Libri ;Banjaluka : Besjeda, 2001)

³⁰ južno odjeljenje, đakonikon ili riznica, u kojem se čuvaju sveštene sasudi i liturgijska odijela (Stošić, Ljiljana, Mali rečnik crkvenih pojmova)

³¹ Navedene mjere su u centimetrima i odnose se, respektivno na: *širinu niše/visinu niše/dubinu niše/parapetnu udaljenost od poda u apsidi.* (op. E. Softić)

³² Četverougao niša, koji je učvršćen na sredini oltara, na kojem se obavlja proskomidija, pripremanje hljeba i vina za njihovo pretvaranje u tijelo i krv Kristovu. Kao što je oltar najvažnije mjesto u hramu, tako je i prijesto glavno mjesto u oltaru. Kao prijesto Krista Slave, Sudije i Gospoda naziva se i svetim prijestolom, časnom trpezom ili svetim žrtvenikom. Prijesto u duhovnom smislu predstavlja trpezu na kojoj je Krist održao Tajnu večeru; Krist se, prinoseći sebe kao žrtvu zarad spasenja svijeta, pojavljuje u dvostruko ulozu, i arhijereja i žrtve, i onog koji prinosi i onog koji se prinosi. (Stošić, Ljiljana, Mali rečnik crkvenih pojmova)

³³ Navedene mjere su u centimetrima i odnose se, respektivno na: *širinu stola/dužinu stola/debljinu ploče stola /parapetnu udaljenost od poda u apsidi.* (op. E. Softić)

³⁴ To je uzvišeno mjesto ispred carskih dveri na kojem stoji đakon kad čita evanđelja i sa kojeg se propovjednici obraćaju narodu. Prema tumačenju carigradskog patrijarha Germana, amvon simbolično predstavlja kamen koji je sa Kristovog groba odvalio anđeo koga su zatekle mironosice po Kristovom Uskrsnuću. (Stošić, Ljiljana, Mali rečnik crkvenih pojmova)

upotreblijene ploče, tzv. «salonitke³⁵». U enterijeru, plafon u tzv. «podgledu»³⁶ ima formu svoda radijusa od cca 5,80 m³⁷: početak svoda je na visini od cca +1,77 m, mjereno od poda galerije crkve, dakle na visinskoj koti +4,52 m, a tjeđe svoda je na visini od cca +2,53 m, mjereno od poda galerije crkve, odnosno na visinskoj koti +5,28 m. Završna obrada plafona je danas³⁸ izvedena od drvene lamperije, postavljene u smjeru podužne osovine crkve. Plafonska potkonstrukcija svoda je izvedena primjenjujući oplatu od drvenih dasaka, širine cca 10-12 cm, pričvršćenu na drvene remenate. Remenate su štapovima³⁹ (urađenim od letvi i dasaka) obješene o krovne rogove i vezače krovne konstrukcije. U Bosni i Hercegovini postoji nekoliko primjera primjene takvog principa rješavanja svodnih konstrukcija⁴⁰.

Zidovi crkve su debljine cca 65 cm, zidani su kamenom krečnjakom i malterisani sa unutrašnje strane. Po zidovima, u enterijeru, je postavljena drvena lamperija, na lateralnim zidovima crkve i apsidi visine cca 130 cm, a na zapadnom zidu visine cca 250 cm.

Za osvjetljavanje naosa crkve, u južnom i sjevernom lateralnom zidu postavljena su po tri lučno zasvedena prozorska otvora: unutrašnjih zidarskih mjera cca 75/220 cm, vanjskih zidarskih mjera cca 40/155, visine parapeta od cca +2,25 m (mjenog u naosu crkve). Za osvjetljenje oltarskog prostora, u apsidalnom zidu, na istočnoj strani crkve, služi jedan lučno zasveden prozorski otvor unutrašnjih zidarskih mjera cca 75/220 cm, vanjskih zidarskih mjera cca 40/155, visine parapeta od cca +1,20 m (mjenog u apsidalnom prostoru crkve). Svi prozori imaju kamene šembrane (okvire), izvedene od po četiri komada kamena «miljevine⁴¹» (dva verikalno postavljena, jedan u donjem i jedan u gornjem dijelu šembrane). Kamenovi šembrana su klesani veoma precizno, a njihove vidljive, vanjske površine su obrađene finom «zubljom⁴²».

Na gornjoj zoni ikonostasne pregrade crkve je postavljeno nekoliko ikona. Posmatrano u smjeru S→J, ikone se nižu sljedećim redom:

1. SVETI VELIKOMUČENIK GEORGIJE

Autor: nepoznat

Vrijeme nastanka: početak 20. stoljeća

Tehnika: tempera na platnu

Dimenzije: 65x79 cm

Opis:

svetitelj je predstavljen na propetom bijelom konju. Odjeven je u odijelo rimskog vojnika sa crvenim plaštom. Dugim krstom probija zmaja. U pozadini, u dvorcu je predstavljena princeza.

³⁵ Pokrovne ploče od azbest-betona. Za pokrivanje crkve upotrebljena je crveno obojena salonitka. (op. E. Softić)

³⁶ Stručni termin, korišten u deskriptivnoj geometriji: izgled onoga što se vidi kada se pogled posmatrača usmjeri prema tavanici, odnosno plafonu. (op. E. Softić)

³⁷ Izračunato i izmjereno nakon crtanja linije poprečnog profila svoda. (op. E. Softić)

³⁸ Imajući u vidu slična rješenja primjenjena u Bosni i Hercegovini, te analizirajući konstruktivno rješenje svoda, a naročito imajući u vidu činjenicu da je plafonska potkonstrukcija izvedena od dasaka, može se izvesti logičan zaključak da je postojeća potkonstrukcija imala zadaću preuzimanja teže plafonske konstrukcije i najvjerojatnije je plafon bio malterisan. To potkrepljuje i svjedočenje mještana Boraca, Simić /Todora/ Neđe, prema kojemu su 70-ih godina 20. vijeka izmijenjene remenate svoda i u enterijeru crkve postavljena obloga zidova lamperijom. Ista vrsta lamperije je postavljena i na svodu crkve. (pr. E. Softić)

³⁹ Terminološka upotreba izraza «štap» se odnosi na «statičku zadaću» elementa izloženog silama zatezanja. (op. E. Softić)

⁴⁰ Despića kuća i Magribija džamija u Sarajevu, Crkva sv. Prokopija u Visokom, Pravoslavna crkva Uspenija Presvete Bogorodice u Livnu, itd.

⁴¹ Miljevina je kamen bjeličaste do žučkaste boje, mekahan je i veoma pogodan za izvođenje dekorativnih elemenata, zbog jednostavnosti njegove obrade. Ima trajnu povišenu vlažnost i teško se suši. Nema veliku čvrstoću, ekstremno je porozan i veoma higroskopan pa ga je potrebno zaštititi.

Obrada šembrana finom «zubljom» je urađena u svrhu pripreme kamene podloge za nanošenje zaštitnog premaza.

⁴² vrsta klesarskog pribora

U gornjem dijelu slike, na plavoj pozadini, ćirilčnim slovima bijele boje je ispisano ime svetitelja.

2. BOGORODICA SA HRISTOM

Autor: nepoznat

Vrijeme nastanka: početak 20. stoljeća

Tehnika: tempera na platnu, okov

Dimenzije: 49x56 cm

Opis:

ikona je prekrivena pozlaćenim okovom. Nepokriveno je ostalo lice Bogorodicino i lice Kristovo.

3. SVETI NIKOLA

Autor: nepoznat

Vrijeme nastanka: početak 20. stoljeća

Tehnika: tempera na platnu

Dimenzije: 63x85 cm

Opis:

na svijetloj podlozi je predstavljena stojeća figura svetitelja, odjevenog kao episkop. Svetitelj desnom rukom blagosilja, a u lijevoj drži episkopski štap. Na glavi mu je mitra. Iznad nje stoji ispisano ime svetitelja, napisano sitnim ćirilčnim slovima, ružičastom bojom.

4. SVETI APOSTOLI PETAR I PAVLE

Autor: nepoznat

Vrijeme nastanka: početak 20. stoljeća

Tehnika: tempera na platnu

Dimenzije: 65x79 cm

Opis:

na ikoni su predstavljena dvojica apostola kako stoje na obali rijeke. Odjeveni su u duge plavičaste haljine. Sveti apostol Petar preko haljine ima prebačen žuti ogrtač. Ispod desne ruke drži otvoreno Evanđelje, a u šaci ključeve. Lijeva ruka mu je položena na grudi. Oko glave mu je oreol, a iznad glave natpis sa njegovim imenom. Sveti apostol Pavle preko haljine ima prebačen crveni ogrtač. U lijevoj ruci drži otvoreno Evanđelje, a u desnoj mač. Oko glave mu je oreol, a iznad glave natpis sa njegovim imenom.

5. SVETA TROJICA

Autor: nepoznat

Vrijeme nastanka: početak 20. stoljeća

Tehnika: tempera na platnu

Dimenzije: 54x66 cm

Opis:

na ikoni su predstavljen Bog Otac i Bog Sin kako sjede na oblaku i desnom rukom blagosiljaju. U lijevoj drže zlatno Evanđelje. Oreol oko Kristove glave je okruglog oblika, dok je oreol oko glave Boga Oca u obliku trougla. Između njih, na suncu iz kojeg se prostiru zrake, je Duh Sveti, predstavljen kao golub.

6. SVETI NIKOLA ČUDOTVORAC

Autor: nepoznat

Vrijeme nastanka: početak 20. stoljeća

Tehnika: tempera na platnu

Dimenzije: 61x82 cm

Opis:

na obali mora, po kojem plovi jedrenjak, je predstavljena stojeća figura svetitelja, odjevenog u episkopsku odjeću. Svetitelj desnom rukom blagosilja, a u lijevoj drži otvoreno Evanđelje sa ispisanom stranicom.

7. SVETI NIKOLA

Autor: nepoznat

Vrijeme nastanka: početak 20. stoljeća

Tehnika: tempera na platnu

Dimenzije: 61x75 cm

Opis:

na obali uzburkanog mora, po kojem plovi jedrenjak, je predstavljena stojeća figura svetitelja, odjevenog u episkopsku odjeću. Svetitelj desnom rukom blagosilja i pridržava episkopski štap. U lijevoj ruci drži zatvoreno Evanđelje. Na glavi mu je mitra, iznad koje je ćirilničnim štampanim slovima ispisan njegovo ime. Desno od svetitelja, na brdu je predstavljena crkva.

Na donju zonu ikonostasa su postavljene ikone novijeg datuma.

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Objekat nije bio upisan u Registar nepokretnih spomenika kulture i nije uživao režim zaštite. Općina Konjic je, 30. septembra 2003. godine, podnijela peticiju za proglašenje Pravoslavne crkve svetih apostola Petra i Pavla u Borcima nacionalnim spomenikom BiH.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Pošto objekat nije bio upisan u Registar nepokretnih spomenika kulture i nije uživao režim zaštite, nema pisanih podataka, niti dokumenata o konzervatorsko-restauratorskim radovima.

Prema kazivanju mještana Boraca, Simić (Todora) Neđe, crkva je prvobitno bila pokrivena kamenim pločama. Kao pokrivač je zatim korišten crijep, 80-ih godina 20. stoljeća, kao krovni pokrivač su korištene salonit ploče, a 2005. godine je izvršeno prepokrivanje «salonitkom», te postavljeni novi horizontalni i vertikalni⁴³ oluci od pocinčanog lima. Oko crkve je 70-ih godina 20. stoljeća izvršeno opkopavanje, napravljen je jarak, te je, uz apsidu, kao i sjeverni i južni zid, izvršeno postavljanje betonske okapnice, širine cca 60 cm.

5. Sadašnje stanje dobra

Zbog postavljene lamperije, teško je utvrditi da li je izvođenje opkopa oko crkve rezultiralo, te u kojoj mjeri, spuštanjem nivoa kapilarne vode u tkivu zida, zbog čega je opkop, evidentno, i izveden.

Na apsidalnom zidu, cijelom njegovom visinom, a na mjestu apsidalnog prozora, je vidljiv trag konstruktivne pukotine, koja je zatvorena malterom i «svježe» dersovana, tako da je, bez dodatnih istraživačkih radova, teško utvrditi širinu te pukotine, uzrok nastanka, kao i njeno ponašanje, tj. eventualni «rad»⁴⁴.

⁴³ Nagib horizontalnih oluka, u koje se prikuplja oborinska voda sa ploha dvostrešnog krovništva, je izveden od istoka prema zapadu, a u krajnjim tačkama je, sa svake strane, postavljena po jedna olučna vertikala promjera 120 mm. (op. E. Softić)

⁴⁴ Naime, nije se pristupilo postavljanju staklenih ploča u pukotine i praćenju rada pukotina i deformacija, ili pak postavljanju tzv. kontrolnih tačaka: fiksnih klinova (vrhovi klinova formiraju tjemena trougla-kontrolne tačke, a ovi "trouglovi" se pozicioniraju na površinu, u kojoj se prati rad pukotine) na način, da su dvije stranice "trouglova" postavljene preko pukotine. U redovnim vremenskim razmacima vrše se kontrolna mjerenja distanci tjemena trouglova-kontrolnih tačaka pomoću šublera, i o tome vodi evidencija, te se na taj način prati "rad pukotina". (op. E. Softić).

III - ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom ("Službeni glasnik BiH", br.33/02 i 15/03), Komisija je donijela odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijima:

A. Vremensko određenje

B. Historijska vrijednost

C. Estetska vrijednost

D. Čitljivost

D. IV. Svjedočanstvo o određenom tipu, stilu ili regionalnom maniru

E. Simbolička vrijednost

- i. Ontološka vrijednost
- ii. Sakralna vrijednost
- iii. Tradicionalna vrijednost
- iv. Vežanost za rituale ili obrede
- v. Značaj za identitet skupine ljudi

F. Izvornost

- G. IV. Tradicija i tehnike
- G. V. Položaj i smještaj u prostoru
- G. VI. Duh i osjećanja

Sastavni dio ove odluke su:

- kopija katastarskog plana, razmjera 1:2500, br. kat. parcele 2114, br. posjedovnog lista 588, k.o. Borci, broj plana: Borci-15, izdala 21. januara 2004. godine Općinska geodetska uprava Konjic, Općina Konjic, Federacija Bosne i Hercegovine;
- katastarsko-knjižni uložak 588/01, k.o. Borci, Katastarski srez Konjic, Općina Konjic, Federacija Bosne i Hercegovine; Dokument KKU 588/01 je 1. augusta 2004. godine, izdala Služba za geodetske, imovinsko-pravne poslove i katastar nekretnina Općine Konjic;
- fotodokumentacija:
  - o dvije crno-bijele fotografije crkve iz 1973. godine, formata 13x18cm, fotografirao umjetnički fotograf Ćiril Rajić,
  - o fotografije postojećeg stanja crkve, snimljene 2. februara 2006. godine; fotografirali: arh. Alisa Marjanović i arh. Emir Softić (fotografirano digitalnim fotoaparatom: Canon PowerShot G3 i Canon PowerShot A60),
- grafički prilozi: tlocrt crkve (snimak postojećeg stanja iz februara 2006. godine; snimali: arh. Alisa Marjanović i arh. Emir Softić, crtao Emir Softić).

Korištena literatura

U toku vođenja postupka proglašenja historijske građevine – Pravoslavne crkve svetih apostola Petra i Pavla u Borcima nacionalnim spomenikom BiH, korištena je sljedeća literatura:

1896. Jovanović, T. Dimitrije, *Proslava pri osveštenju novosagrađene crkve na Borcima kod Konjica*, Bosansko-hercegovački istočnik, god. X, sveska XI, Sarajevo, novembar 1896, str. 424-427
1957. Anđelić, Pavao: *Turski put od Ivan-planine do Porima*, Naše starine, IV, Sarajevo, 1957, str. 169-179
1958. Anđelić, Pavao, *Srednjevjekovni gradovi u Neretvi*, GZM u Sarajevu, Nova serija, A, XIII, Sarajevo, 1958, str. 179-231
1978. Dinić, Mihailo, *Srpske zemlje u srednjem veku*, Beograd, 1978.
1990. Konjic i njegova okolina u vrijeme austrougarske vladavine (1878-1918), glavni i odgovorni urednik monografije dr. Jusuf Mulić, izdavač: Skupština općine Konjic, 1990.
2001. Mulić, Jusuf, *Konjic i njegova okolina u vrijeme osmanske vladavine (1464-1878)*, Konjic, 2001.
2001. Stošić, Ljiljana, *Mali rečnik crkvenih pojmova / Ljiljana Stošić.* - Beograd : Ars Libri ;Banjaluka : Besjeda, 2001.

Nosilac istraživanja i izrade Prijedloga odluke:

*Emir Softić, diplomirani inženjer arhitekture,
saradnik za spomenike graditeljskog naslijeđa
u Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika*

Učesnik u istraživanju i izradi Prijedloga odluke

*(autor dijela o pokretnom naslijeđu):
Slobodanka Nikolić, profesor geografije i etnologije,
saradnik za pokretno naslijeđe
u Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika*